

HAN SOM «TALTE ROMA MIDT IMOT»

Hvorfor holdt kong Sverre tronen?

SAMMENDRAG

Kong Sverre var konge i Norge på samme tid som middelalderens mest betydningsfulle pave, Innocens III. Kirken på høymiddelalderen hadde betydelig makt, og paven hadde blant annet fått keisere til å adlyde hans ord. Sverre kom i konflikt med kirken og paven under deres gullalder, men klarte å holde tronen. Derfor er han kjent for å ha «talt Roma midt imot».

Andreas Bredrup Gjerde
Holbergprisen i skolen
Kongsberg Videregående skole
09.04.2019

Forord

Dette prosjektet har vært en lang og lærerik utfordring. Fra å søke et tema til å spisse det inn på en konkret problemstilling, for så å skrive om det. Borgerkrigstiden og pavens påvirkning har bydd på langt flere interessante aspekter ved norsk historie enn jeg kunne ha sett for meg. Prosjektet hadde ikke vært mulig å fullføre uten støtten og hjelp fra historielæreren min Anette Bringslid og forskerkontakten vår Bjørn Bandlien, professor i historie ved USN.

Forside: Brevet pave Innocens sendte til Norge i 1198, som ga erkebiskop Eirik muligheten til å lyse interdikt over Norge. Ulven på bildet kan være kirkens syn på Sverre når han misleder klerkene. Oversettelse av Eirik Vandvik er i appendiks A. Bildet er mottatt fra Bjørn Bandlien, og gjengitt med tillatelse.

Innhold

Forord.....	I
Kong Sverre og Kirken	1
Metode og kildebruk.....	1
Feilkilder	3
Historiografi og tidligere forskning	3
Paven og Kirken.....	4
Innocens' karakter.....	4
Ecclesiastiske endringer under høymiddelalderen	5
Kong Sverre og borgerkrigstiden.....	7
Borgerkrigstid i Norge	8
Kong Sverre og konflikten med erkebiskop Eirik Ivarsson	8
Interdiktet og pave Innocens III	11
Vandrende interdikt og Sverres begravelse.....	12
Hvorfor ble kong Sverre sittende?	14
Konklusjon	17
Litteraturliste.....	19
Appendiks A.....	21

Kong Sverre og Kirken

Her ligger han som var heder for konger, en støtte og stolpe, billed og mønster på tro, manndom og ære, gjev i fremgang, sin fosterjords og farsarvs skjold og verge, sterk og streng, uvenners fall, Norges ære, sitt folks heder, rettens håndhever, lovenes forbedrer, alle sine menns kjærlighet.¹

Det var slik Sverre Sigurdsson, birkebeinerkongen, ble beskrevet på graven sin etter sin død i 1202. Siden striden med erkebiskopen i Nidaros hadde kong Sverre fått kirken mot seg, men han forlot verdenen i hellig jord, gravlagt som kirkens mann. Hvorfor klarte ikke kirken å fjerne kong Sverre, som hadde tatt tronen med makt og «undertrykkjer kyrkjene, forfylgjer klerkar, kuar fattige og rasar mot mektige menn»?² En mann uten arverett, men også en apostat?³ Kirkens syn virker stikk imot det som ble sagt om kong Sverre på hans grav. Hvordan klarte kong Sverre å være på tronen til tross for at han hadde kirken imot seg? For å besvare dette kan det være greit å sette seg inn i hvilken tid det er snakk om, og de ulike angrepene kirken kom med mot kong Sverre. Kirken fikk også etter pave Gregor VII sin tid økt makt og selvstendighet, gjennom investiturstriden, utbygging av byråkrati, presisering og forbedring av kirkelov, utdanning til geistlige og kirkebygging.⁴ I tillegg faller kong Sverres regjeringstid sammen med den som regnes som middelalderens mest betydningsfulle pave, Innocens III, og den store reformator, kirkeleder og erkebiskop av Nidaros, Øystein Erlendsson. Særlig pave Innocens' handlinger førte til at kirken ble spesielt mektig under høymiddelalderen. Med tanke på dette velger jeg å foreta meg denne problemstillingen: hvorfor klarte ikke kirken å fjerne kong Sverre fra tronen?

Metode og kildebruk

Siden kildestudiet omhandler historiske hendelser som skjedde for litt over 800 år siden, ville innsanking av informasjon komme primært fra andrehåndsberetninger. Derimot har perioden til pave Innocens III blitt godt dokumentert, og mest signifikant er muligens

¹ Holtsmark, Anne. 1961:260.

² Appendiks A.

³ Powell, James M. 2011:76. Apostat. En person som har forlatt en religion. Kong Sverre hadde tidligere vært prest, men forlot den geistlige stillingen sin for å bli konge, en verdslig stilling. Kirken så på dette som å forlate sine hellige oppgaver.

⁴ Kirken holdt flere konsil som ga svar på flere omstridte lover. I tillegg var paven den høyeste ankeinstansen. Hvordan paven behandlet sakene skapte presedens for senere tilfeller. Rundt 1140 utarbeidet også munken Gratian det som senere er kalt *Decretum*; en samling av kirkens lov. Se Bagge sin *Europa tar form. År 300 til 1350* side 196 f.

bevaringen av hans brev. Det er derfor mulig å få tilgang på førstehåndsberetninger, men siden brevene er skrevet på latin har jeg måtte ta i bruk oversettelser av brevene. Det er også verdt å merke seg at paven holdt den høyeste stillingen innen kirken, og at det kunne vært attraktivt for enkelte å forfalske brev fra paven, som vist senere i oppgaven. Derfor kan det være greit å foreta seg en vurdering av brevets legitimitet. Et annet viktig moment å ta for seg er også at brevene som er skrevet på den tid vil som oftest være subjektive. Brevene fra paven er blant annet skrevet ut ifra den informasjonen han hadde fått om Norge, hvilket kunne være tendensiøs informasjon. Likevel er brevene en god kilde til kunnskap om perioden, de viser tross alt hvilke holdninger de hadde ovenfor hverandre.

På *Regesta Norvegica* fant jeg brev fra paven, med datoer på når brevene har blitt sendt og en regest⁵. Jeg ble også henvist av forskerkontakten min Bjørn Bandlien ved USN til boken *Latinske dokument til norsk historie: frem til år 1204*, skrevet av Eirik Vandvik, og inneholder oversettelser av brevene i sin helhet. Brevene og oversettelsene vil sjekkes med beretninger for å finne ut om innholdet i brevene har blitt fulgt opp, og om de har hatt den ønskede effekten. Meget interessant er boken *Gesta Innocentii III*, som er skrevet kort etter pave Innocens III sin tid, og oversatt til engelsk av James M. Powell. Den gir et synspunkt fra pavedømmet og gir en viss følelse av hvordan de tolket kong Sverre, den gangen han blir nevnt.

Generell fakta om høymiddelalderen og noen enkelte hendelser er hentet fra boken *Europa tar form. År 300 til 1350* av Sverre Bagge, professor i middelalderhistorie ved universitetet i Bergen, som tegner et godt og troverdig bilde av samfunnet under høymiddelalderen i Europa. Angående kong Sverre har jeg brukt *Sverres saga* og Geoffrey Malcolm Gathorne-Hardy sin bok *A royal impostor: King Sverre of Norway*, og som tittelen tilsier, omhandler den kong Sverre sin legitimitet som tronpretendent. Dette spørsmålet er omstridt, og det er ulike formeninger om dette. Legitimitetsspørsmålet er mindre relevant for oppgaven, men boken har blant annet gode beretninger. *Sverres saga* vil også bli brukt, og strider imot kirkens syn, som gir et annet bilde av kong Sverre. Det er viktig å merke seg at *Sverres saga* ble skrevet på kong Sverre sin forespørsel. Kong Sverre «satt og rådde over hva som skulle skrives» når den islandske abbeden Karl Jónsson skrev den første delen av sagaen, og sagaen ble fullført

⁵ Regest. Kommentert sammendrag av kilden utført av historikere i nyere tid.

rundt 1220-årene, muligens av en birkebeinervennlig sagaskriver.⁶ Sagaen må derfor leses med et kritisk syn, i likhet med brevene. Jeg har valgt å bruke oversettelsen til Anne Holtsmark, *Sverres Saga ; en tale mot biskopene*.

Feilkilder

Hendelser for så langt tilbake i tid angående pave Innocens III og kong Sverre, så vil det være usikkerhet rundt kildene. Likevel finnes det mye dokumentasjon om disse to personene sine regjeringstidperioder som gir mulighet for sammenligninger. Kilder som brev er nokså sikre og verdifulle førstehåndsberetninger, hvis de er verifiserbare. Siden de er blitt oversatt, må det bli tatt høyde for at ordlyden kan ha bli endret, i kontrast til å kunne sitte med en faksimile. I verste fall kan budskapet falle vekk eller endres. Nå skal det sies at sjansene for et sånt verstefallsscenario er nokså liten, ettersom oversettelsene er utført av fagdyktige personer. Dokumenter rundt pave Innocens III er også godt bearbeidet av historikere, som gir større tiltro at oversettelsene er presise. I tillegg til at bruk av kildene i denne oppgaven som oftest er tolket av historikere med kunnskap om emne.

Historiografi og tidligere forskning

Ettersom jeg har vokst opp i Norge vil mitt syn på det hele bli påvirket av eurosentrisme, men denne oppgaven handler spesifikt om påvirkning i et skandinavisk land, og det vil dermed ikke ha stor innvirkning på hvordan oppgaven blir utført. Allikevel er jeg ny til denne delen av historie, og uten noe særlig forkunnskap om emnet, vil det være en større sjanse for feiltolkninger. Ved å ha dette friskt i minne gjennom oppgaven vil jeg fokusere på å minimalisere sjansene for feiltolkninger, og komme med en så riktig fremvisning av historien som mulig, samt objektiv. Selv om total objektivitet ikke vil være oppnåelig, og min tolkning av datidens samfunn kan være påvirket av hvordan jeg ser for meg at det ville vært naturlig å reagere, i henhold til vår tid; som kan føre til feiltolkning. Et eksempel er ekskommuniseringen. Ved dagens holdninger til religion ville ikke ekskommunisering ha like stor effekt som i høymiddelalderen. Kirken var en økende makt, og grep inn i hverdagen til de i samfunnet (de holdt oppgaver som i dag regnes som statlige), og ekskommunisering ville ha en stor effekt på den det skulle ramme.

⁶ Helle, Knut. 2009.

Tidligere forskning angående kong Sverre og pave Innocens III er nokså omfattende, takket være et rikt ettermæle, blant annet gjennom *Sverres saga* og brevene til Innocens. Noen kjente navn innen forskning angående tidsperioden til kong Sverre er for eksempel Knut Helle, Hans Jacob Orning, Erik Gunnes, Sverre Bagge, Halvdan Koht, Geoffrey Malcom Gathorne-Hardy, Fredrik Paasche, Ludvig Holm-Olsen, Eirik Vandvik, og ikke minst Bjørn Bandlien. Innen forskning angående pave Innocens III er Brenda Bolton, John C. Moore, Kenneth J. Pennington og James M. Powell store figurer.

Paven og Kirken

For å forstå bedre hvilken makt som lå bak pave Innocens III sitt ord, vil det være passende å oppsummere kort om noen av handlingene han foretok seg etter han var valgt pave av kardinalkollegiet, og innsatt som pave nokså planlagt på den 22. februar 1198, feiringsdatoen til St. Peters stol.⁷ Det vil også være greit å forklare om kirkens tilstand under pave Innocens tid og kort om hvilke stridigheter som har hendt og formet læren til den katolske kirken. Ulike endringer i kirkevesenet har ikke blitt tatt like godt imot, som vil bli nevnt i «Ecclesiastiske endringer under høymiddelalderen».

Innocens' karakter

Pave Innocens III ble valgt som pave i en alder av 37 år.⁸ Det kunne virke merkelig å velge en så ung og uerfaren pave, ettersom pavedømmet etter Celestin III sin periode fra 1191-1198 stod under mye press.⁹ Innocens var enda ikke blitt en prest, og holdt en stilling som kardinaldiakon da han ble valgt som pave etter Celestin sin død den 8. januar.¹⁰ Å ha blitt valgt til pave, tross ung alder og stilling, sier noe om hva slags omdømme denne unge kardinaldiakonen hadde. Med tanke på pave Innocens' ettermæle gjorde ikke kardinalkollegiet et dårlig valg. Han er ansett som en sterk pave, og brukte sin makt som pave flittig. Han førte også kirken inn i konflikt med flere høytstående konger. Noen nevneverdige konflikter er mot kong Johan av England og Filip II August av Frankrike, der han kom seirende ut av begge stridighetene.¹¹ Johan av England var ikke enig i overstyrelsen til

⁷ Pennington, K.J. 2018.

⁸ Moore, John C. 2009:1.

⁹ Moore, John C. 2009:13.

¹⁰ Moore, John C. 2009:1,30.

¹¹ Bagge, Sverre. 2004:190.

pave Innocens angående innsettelsen av erkebiskopen Stephen Langton i Canterbury, og pave Innocens svarte med å lyse interdikt¹² over England i 1208.¹³ Året etter lyste han Johan av England i bann.¹⁴ Det endte med at paven vant, og at Johan måtte ta England i len fra paven.¹⁵ Dette viser pave Innocens sin handleferdighet og bruk av pavemakten. Gjennom sin periode som pave brukte han makten til pavens ord, ekskommunisering og interdikt på en effektiv måte for å oppnå sin vilje. Filip II August av Frankrike tapte også mot den unge paven og måtte ta sin kone tilbake, som han hadde skilt seg fra 20 år tidligere.¹⁶ Pave Innocens møtte også andre utfordringer enn konger som ikke ville adlyde hans ord. Kjetterbevegelser var et stadig problem for paven da de begynte å dukke opp etter 1150, og pave Innocens' periode var intet unntak.¹⁷ I sin kamp mot kjettere brukte han inkvisisjonen i tillegg til mer brutale midler, som å samle et korstog for å bli kvitt kjettere i Sør-Frankrike.^{18, 19}

Ecclesiastiske endringer under høymiddelalderen

Under kong Sverre og pave Innocens' sin periode hadde kirken alt fått igjennom viktige endringer som styrket kirkens posisjon. Her skal bare noen av de mest essensielle endringene som førte til økt kontroll og makt nevnes, som sentralisering, investiturstriden og utbyggingen av byråkratiet.

Investiturstriden, som startet med pave Gregor VII (1021-1085) og keiser Henrik IV (1050-1106), førte til at kirken skulle stå for innsettelse av geistlig embete, angående biskoper.²⁰ Kirken fikk nå mer makt over hvem som ble innsatt i de ulike embetene, og styrket dermed sin stilling ovenfor konger og keisere, som helst ønsket å være overordnet kirken. Ikke alle konger og keisere lot seg føye av denne endringen, som i ettertid har ført til konflikter omhandlende ulike vigsler. Et eksempel på dette ble nevnt tidligere angående Johan av England.

¹² Interdikt. En straff fra kirken som stanser alle kirkelige handlinger i et helt område eller kongedømme, med unntak av dåp og absolusjon for døende. Ekskommunikasjon er gjerne rettet mot en enkeltperson, og ekskluderer vedkommende fra messe, sakramenter og gravlegging i vigslet jord. Absolusjon er syndsforlatelse gjennom skriftemål.

¹³ Moore, John C. 2009:191.

¹⁴ Lunga, Peter. 2019.

¹⁵ Bagge, Sverre. 2004:190.

¹⁶ Bagge, Sverre. 2004:190.

¹⁷ Bagge, Sverre. 2004:195.

¹⁸ Bagge, Sverre. 2004:208.

¹⁹ Moore, John C. 2009:153,178. Samlingen av krigere for å bli kvitt katarere i Sør-Frankrike var mulig ved at paven tilbydde de samme prinsippene som han hadde gitt korsfarere. For krigere i Frankrike var dette gunstig, ettersom de slapp å reise langt for å kunne oppnå frelse og evig liv etter døden. Albigerskorstoget, som det kalles, svekket katarere kraftig, men det var utvilsomt flere uskyldige som ble drept i massakrene som følge av dette. Et eksempel er erobringen av Béziers.

²⁰ Bagge, Sverre. 2004:187.

Den gregorianske reformen, startet av pave Gregor VII, knyttet også geistlige nærmere kirken og paven. Reformen endret flere områder som simoni, den romerske kurie (den katolske kirkes administrasjon, også kjent som pavehoffet), og sølibat.²¹ Vektlegging av sølibat ble ikke tatt like godt opp av alle geistlige. Bagge forklarer at «Sølibat hadde fra langt tilbake vært gjeldende for biskoper, og det hadde i prinsippet vært innført for vanlige prester allerede i senantikken, men denne bestemmelsen hadde ikke vært praktisert.»²², flere prester har med andre ord giftet seg og stiftet familie, og i svar til dette mente pave Gregor VII at prestene skulle skille seg.²³ Hovedpoenget med sølibat var kyskhets og at det ga de geistlige mer fokus på geistlige oppgaver, og ikke dennesidige oppgaver.²⁴ I Norge ble sølibat-påminnelsen til prestene tatt dårlig imot, og de gikk så langt at de hevdet at legaten Nikolas Brekespear, senere valgt pave Hadrian IV, tillot prestene å kunne fortsette med å gifte seg.²⁵ Erkebiskop Øystein Erlendsson var derimot en forkjemper for de gregorianske reformene i Norge, og klarte å innføre flere av reformene.^{26, 27}

Reformene berørte andre områder innad i kirken. Nevneverdig er at det ble holdt 6 konsil i løpet av 1123-1312, i kontrast til 8 konsil i løpet mellom 325-869.²⁸ Konsilene førte til en større enighet innad i kirken, spesifiserte og vedtok kirkelover og holdt diskusjoner angående liturgi²⁹. Her er det fjerde laterankonsilet i 1215, holdt av pave Innocens III kjent som en av de viktigste. Konsilet innførte blant annet skriftemålet og dogmet³⁰ om at brødet og vinen under nattverden blir til Kristi legeme og blod. De fordømte kjettere og bestemte å avsette den tyske keiseren. I tillegg informerte de om reformer og planla det fjerde korstoget.³¹ Sentraliseringen av kirken førte også til en utbygging av kirkens byråkrati, og paven fikk

²¹ Bagge, Sverre. 2004:184,196. Reformen knyttet kirken tettere til paven som dens øverste leder og skulle føre til en ren moralitet innad i kirken. Ble også utarbeidet flere lover som støtter under og understreker pavens stilling.

²² Bagge, Sverre. 2004:184.

²³ Bagge, Sverre. 2004:184.

²⁴ Bagge, Sverre. 2004:185.

²⁵ Gathorne-Hardy, G.M. 1956:21. Nikolas Brekespear var i Norge i 1152/1153 i pavens ærend om å etablere erkebispedømmet i Nidaros. Dette var under borgerkrigstiden i Norge med de tre samkongene Øyvind II Haraldsson, Sigurd II Munn og Inge Krokrygg, alle sønner av Harald Gille. Se kap. IV.

²⁶ Dybdahl, Audun. 2009.

²⁷ Bagge, Sverre. 2004:192.

²⁸ Bagge, Sverre. 2004:192 f.

²⁹ Liturgi. Religiøse seremonier. I konsilene omhandlet diskusjonene spørsmål om utførelsen av religiøse ritualer.

³⁰ Dogme. Religiøs læresetning.

³¹ Bagge, Sverre. 2004:193,205.

kontroll over embetsverk som han selv dannet, og kardinalkollegiet, som Bagge kaller pavens «regjering», holdt sentrale posisjoner innen pavens administrasjonsverk.³²

Klostrene og spesielt kirkene fungerte som samlingslokaler for bondestanden, og med den stadige utbyggingen av kirkelige bygninger, førte dette til en større kontakt mellom kirke og befolkning.³³ Noe av grunnen til at kirken kunne bygge flere kirker kom av økte inntekter gjennom innføringen av tiende³⁴, samt at kirken eide store jordegods.³⁵ Kirken hadde gjennom høymiddelalderen klart å få tak i betydelig stor eiendom, som førte til at konger på 1200-tallet valgte å gjøre det ulovlig å selge eiendom til kirken.³⁶ Etter det tredje laterankonsilet i 1179 ble det også bestemt at katedralskoler ved bispeseter skulle bli opprettet, og undervisningen skulle være gratis.³⁷ Før denne bestemmelsen ble satt fullt ut i kraft var muligens klostrene og katedralskolene hovedsakelig ansvarlig for utdanningen til prestene og kanskje biskopene. Erkebiskoper og biskoper med bedre inntekter hadde også mulighet til å ta utdanning i England eller Frankrike, som var blant de fremste landene når det gjaldt universiteter og utdanning.³⁸ Erkebiskop Øystein hadde muligens en utdanning fra England eller Frankrike. Det kan hende de med bedre utdanning var mer reformvennlige enn prester som ble lært opp i klostre og katedralskoler. Det var i hovedsak prestene som motsatte seg noen av reformene, mens erkebiskopen og biskoper var mer mottagelige. Kirken klarte ikke alltid å opptre som en enhet på alle punkter.

Kong Sverre og borgerkrigstiden

Kong Sverre ble antagelig født noen år tidligere enn Nikolas Brekespear sin legasjon til Norge, men eksakt år er usikkert.³⁹ Fra 1130 til 1240 var Norge i en borgerkrigstid, og ville fortsette å være det, ut kong Sverre sin kongeperiode. Her vil kong Sverre som monark og hans holdning til kirken bli forklart mer om. Den kjente striden mellom kong Sverre og birkebeinerne, og kirken vil stå sentralt i de neste avsnittene.

³² Bagge, Sverre. 2004:191.

³³ Sverre Bagge. 2004:193, 204.

³⁴ Tiende. Skatt der en tiendedel av inntekten skulle gå til kirken.

³⁵ Krag, Claus. 2000: 89 f. og 107.

³⁶ Bagge, Sverre. 2004:163 f. Biskopene er mest betydelige når det gjelder bevaringen av kirkens eiendom. Embeter eller eiendom i kirken gikk ikke i arv, heller returnert til kirken; det var Guds eiendom. For det verdslige aristokratiet ble eiendommen delt mellom sønnene, hvor kongen da mistet mer kontroll om de som tok over var imot han.

³⁷ Bagge, Sverre. 2004:211.

³⁸ Bagge, Sverre. 2004:212.

³⁹ Gathorne-Hardy, G.M. 1956:78 ff.

Borgerkrigstid i Norge

Etter Sigurd I Jorsalfare sin død i 1130 kom en periode i norsk historie ofte omtalt som en borgerkrigstid. Grunnen bak var likheten angående arverett. En tronpretendent hadde like stor rett på tronen uansett om han var født innenfor ekteskap, eller var en bastard. Dette førte til oppblomstring av tronpretendenter som Sigurd Slembe, Håkon II Herdebrei og Sverre Sigurdsson. Under Sverre Sigurdsson sitt tilfelle hadde det alt blitt gjennomført endringer av Magnus Erlingsson gjennom en ny tronfølge i 1163, som i praksis bare tillot én konge som helst var født innenfor ekteskap.⁴⁰ Tanken rundt kongen som Guds utvalgte ble også etablert på samme tid.⁴¹ Dette hindret derimot ikke kong Sverre å legge krav på tronen i Norge, og komme i strid med Magnus Erlingsson, den daværende kongen i Norge. Kong Sverre vant kampen ved å drepe Magnus Erlingsson i 1184, og hans far Erling Skakke, i 1179.⁴² Etter Magnus og stormennene som støttet ham var bekjempet, inntok Sverre og birkebeinerne de tidligere posisjonene, henholdsvis som konge og stormenn.⁴³ Et viktig poeng rundt Magnus sin død er at han hadde blitt salvet og kronet av erkebiskopen Øystein Erlendsson.⁴⁴ Ettersom kong Sverre hadde drept en mann som er salvet av Gud, førte det til et anspent forhold mellom erkebiskopen og kong Sverre. *Sverres saga* forteller om at Øystein døende angret for all motstanden han hadde gitt kong Sverre og at «de ble forlikt og tilga hverandre alt som før hadde vært mellom dem».⁴⁵ Hvordan det blir skildret i *Sverres saga* skal derimot tas med en klype salt.⁴⁶ Etter Øysteins død ble Eirik Ivarsson av Stavanger innsatt som ny erkebiskop, og ville gi god motstand frem til kong Sverres død.⁴⁷

Kong Sverre og konflikten med erkebiskop Eirik Ivarsson

Sverre Sigurdsson var konge i Norge fra 1177 til hans død i 1202.⁴⁸ Han hevdet selv å være sønnen til en tidligere konge, Sigurd II Munn, som han fikk vite av sin mor i 1175, hvilket er en omdiskutert påstand.^{49, 50} Det kan uansett sies at gjennom *Sverres saga* kommer flere hint

⁴⁰ Gathorne-Hardy, G.M. 1956:59. Det ble lagt mer vekt på kristendommens tanker om ekteskap og fødsel.

⁴¹ Gathorne-Hardy, G.M. 1956:64.

⁴² Nielsen, Torben K. 2001:16.

⁴³ Krag, Claus. 2000:119.

⁴⁴ Krag, Claus. 2000:112.

⁴⁵ Holtsmark, Anne. 1961:156 f.

⁴⁶ Krag, Claus. 200:123 f. Claus påpeker at forholdet mellom erkebiskopen og Sverre ikke kan ha vært spesielt konfliktfylt, hvis det hadde vært det ville utsagnet til Sverre vært alt for åpenbart en løgn.

⁴⁷ Holtsmark, Anne. 1961:157.

⁴⁸ Helle, Knut. 2009.

⁴⁹ Gathorne-Hardy, G.M. 1956:78 ff.

som skal underbygge hans legitimitet som konge over Norge, og dermed som Guds utvalgte. Han drømmer blant annet om at han blir salvet av profeten Samuel, eller utvalgt av Olav den hellige til å ta over Norge; som bekreftelser på Guds støtte.⁵¹ Hans fødselsdato vil ikke bli diskutert her, men heller mer om hvilke handlinger han gjorde som sittende konge av Norge og hans respons til paven's ord.

Selv med Gud på sin side, ifølge drømmene, kom kong Sverre i strid med den nyinnsatte erkebiskopen Eirik Ivarsson. Problemet lå rundt innstramninger gjort til kirkens makt av kong Sverre. Han ønsket kirken underlagt kongen, blant annet ved at han selv kunne utføre vigsel av prester, utvalgt av han selv; patronatsrett. De ulike innstramningene førte til at erkebiskop Eirik i 1190 reiste til Danmark i eksil.⁵² Rett etter reisen til erkebiskopsete i Lund, sendte Eirik sammen med erkebiskopen Absalon et brev til paven⁵³. I brevet nevnes problemet rundt kroningen av kong Sverre. Kong Sverre ønsket å bli kronet til konge av kirken, og tok det ille opp da erkebiskop Eirik mente at de måtte forhøre seg med paven først. Ifølge erkebiskopen i brevet han sendte til paven straffet kong Sverre de som stod han imot: «Og, vyrkaste fader, vi må ikkje teia om at i alt dette har han harmast for di vi ikkje lyder påboda hans, og difor har han bode at godset vårt og alle inntektene våre skulle kverrsetjast til siste skilling (...) I mellomtida har vi fare frå riket vårt, for di midlane traut for oss (...)».⁵⁴ Brevet viser tydelig erkebiskop Eirik sin misnøye med kong Sverre, og hans side av saken. Problemet rundt kroningen blir derimot ikke nevnt i *Sverres saga*. I sagaen blir det fremstilt at erkebiskopen reiste til Lund på grunn av en uenighet om antallet menn erkebiskopen skulle ha i sitt følge. Vanligvis reiste erkebiskopen med 90 menn, mens kong Sverre henviser til lovboken som sier at han bare skulle ha 30 menn, og nekter erkebiskopen å ha flere menn. Etter erkebiskopen fikk høre denne tidende skal han ha reist til Bergen, så til Danmark.⁵⁵

⁵⁰ Holtsmark, Anne. 1961:21. Fortelt i den første delen av Sverres saga, kalt Grýla, sett over av kong Sverre selv da abbeden Karl Jónsson skrev sagaen. Det er derfor omdiskutert om det har hendt slik Sverre forteller det gjennom abbeden.

⁵¹ Holtsmark, Anne. 1961:22 f. og 29.

⁵² Nielsen, Torben K. 2001:16. Reiste til Lund, Danmark, som i dag er i Sverige.

⁵³ Vandvik, Eirik. 1959:193. Den sittende paven da brevet ble sendt var Klemens III.

⁵⁴ Vandvik, Eirik. 1959:97.

⁵⁵ Holtsmark, Anne. 1961:167-169. Det lå flere uenigheter mellom erkebiskopen og kongen, blant annet at kongen ønsket å kutte ned på mulktene som gikk til kirken, se s. 163.

Svar på erkebiskopens brev, et privilegiebrev, ble først utferdiget i Vatikanet 15. juni 1194 og sendt til Eirik.⁵⁶ Pave Celestin III støtter erkebiskop Eirik, og gir tillatelse til ekskommunisering av kong Sverre, dersom han ikke går med på erkebiskop Eirik sine krav angående kirkens rettigheter. Kong Sverre mener at brevet er forfalsket, og at «Eirik den blinde» lyver, og velger dermed å ikke bry seg om ekskommunisering.⁵⁷ Kong Sverre velger også å sende brev til paven i 1195, som skal være utført av biskop Tore og Rikard Svartemester ifølge *Sverres saga*.⁵⁸

Kong Sverre klarte også å bli kronet konge av biskop Nikolas Arnesson 29. juni 1194, som «var nå høyt i gunst hos Kong Sverre».⁵⁹ Det kunne virke som at kirken hadde liten kontroll over kong Sverre, men etter kroningen fikk han sterkere motstand fra kirken. Erkebiskop Eirik bruker sin makt gitt fra paven i privilegiebrevet til å ekskommunisere biskopene som var med på kroningen.⁶⁰ Etter dette reiste biskop Nikolas «til erkebiskopene Absalon og Eirik og ble forlikt med dem».⁶¹ Kong Sverres sendebud til paven i 1195 kom også tilbake med svar i 1197⁶², brakt til dem utrolig nok av noen dansker. Danskene hadde med seg pavens svar, og kong Sverre får vite at sendebudet hans døde av forgiftning i Danmark, sammen med en kardinal de hadde fått med seg fra Roma. Dette er fremstillingen gitt av *Sverres saga*.⁶³ Brevet danskene brakte med seg forteller at kong Sverre har større rett enn erkebiskop Eirik, og blir dermed løst av pavens bann. Mye tyder på at dette brevet er falskt, og senere forteller pave Innocens III også at brevet kong Sverre visstnok fikk fra paven er forfalsket.^{64, 65}

⁵⁶ Regesta Norvegica. 1:226. I 1191 døde pave Clemens III og pave Celestin III tok over. Kan ha ført til den unormalt lange ventetiden før svaret kom.

⁵⁷ Holtsmark, Anne. 1961:176. Eirik hadde i ettertid blitt blind, hvilket kong Sverre mente var Guds straff.

⁵⁸ Holtsmark, Anne. 1961:178 f.

⁵⁹ Holtsmark, Anne. 1961:177 f. Kongen mente Nikolas var en drottensviker og «lovte på at biskopen skulle få hard straff» etter angrepene fra øyskjeggene, en opprørsflokk mot kong Sverre. Dette førte til at biskopen underla seg kongens ord for å slippe straff, som førte til kroningen.

⁶⁰ Reg. 1:234. Blir antatt at ekskommuniseringen skjedde i 1194, men Erik Gunnes nevner også i *Kongens ære* s. 280 muligheten om at ekskommunisering kan komme av sendeferden til kong Sverre.

⁶¹ Holtsmark, Anne. 1961:182.

⁶² Vandvik, Eirik. 1959:208. Vandvik forteller videre at Celestin III var oppmerksom på bulleforfalskninger, og at de hadde fanget flere forfalskere i Roma.

⁶³ Holtsmark, Anne. 1961:183. Det stilles usikkerhet rundt hendelsene til sendebudet. Garthorne-Hardy kommenterer også rundt troverdigheten til Sverres fremstilling av hendelsen i *A Royal Imposter : King Sverre of Norway* på side 236 ff. Her stilles det spørsmål angående intensjonen bak reisen, pantsettingen av brevet, og døden til de tre i Danmark.

⁶⁴ Krag, Claus. 2000:125.

⁶⁵ Reg. 1:251.

Interdiktet og pave Innocens III

I 1198 døde pave Celestin III, og pave Innocens III ble valgt som hans etterfølger.⁶⁶ Her skal det handle om et brev pave Innocens sendte til Norge. Brevet pave Innocens sendte, ble utferdiget 6. oktober 1198 i Cività Castellana og ble sendt til erkebiskop Eirik.⁶⁷ Brevets tone er i samsvar med tankene som blir gjort i *Gesta Innocentii*, hvor kong Sverre ansees som en apostat som tok Norge med makt og tvinger biskopene til å adlyde ham.⁶⁸

Ut ifra det som står i brevet er det mulig å forstå at pave Innocens stoler på opplysningene han har fått fra erkebiskopen og tar deres side, i likhet med de tidligere pavene. Han viser også til at kong Sverres sendinger har kommet til Roma uten å ha oppnådd noe, og det de har fått er forfalsket:

Dessutan vil vi at de, gjæve brør, skal vita at då utsendingane hans var komne fram for oss, kunne dei slett ikkje oppnå nokon ting hos oss med omsyn til det han har teke seg til. Derfor skal de vita at dersom dei får det så til at dei har oppnått noko for han, så har dei oppnått det hos forfalskarar som det ved omhug vart fakka mange av med falske segl den fyrste tida etter promosjonen vår.⁶⁹

Paven gir også erkebiskop Eirik tillatelse til å lyse interdikt over norsk land som støtter kong Sverre:

Men for at ikkje vondskapen hans lenger skal rasa mot uskyldige menneske, byd vi dykk alle strengt i dette apostoliske skrivet at de omhugsamt må åtvare alt folket i Noreg mot å finna på å fylgja han lenger eller gje han hjelp eller stønad. Annars skal de bannlysa alle medhaldsmennene hans, og de skal stengja kyrkjene og i alt norsk land som fylgjer han, ikkje forretta noko kyrkjeleg sakrament med unnatak av barnedåp og pønitense for døyande folk og nekta kyrkjeleg grav åt hjelparane hans når dei døyr.⁷⁰

Det er usikkerhet rundt om interdiktet ble satt i kraft. Edvard Bull mener at interdiktet ikke har hendt; at Edw. B. Krehbiel sin evaluering var riktig.⁷¹ Argumentene oppsummert er at:

⁶⁶ Reg. 1:240.

⁶⁷ Appendiks A. Oversettelsen er hentet fra Eirik Vandvik sin bok *Latinske dokument til norsk historie : fram til år 1204*. s.119, 121.

⁶⁸ Powell, James. M. 2011:76 f.

⁶⁹ Vandvik, Eirik. 1959:121.

⁷⁰ Appendiks A.

⁷¹ Bull, Edvard. 1916:321. Edward Benjamin Krehbiel lagde en liste «inndelt i tre grupper: virkelige tilfælde, mulige tilfælde og trusler». Interdiktet over Norge var ikke i gruppen av virkelige tilfeller.

I. Det var en *trussel* om interdikt angående de som støttet Sverre.

II. Innocens nevner ikke interdiktet, men antyder at det finnes fortsatt som en trussel i et brev den 24. januar 1204.

III. Håkon Sverressons forliksbrev til kirken nevner ikke interdiktet.

IV. Én tillagt setning «tok hele landet i forlik igjen» i en versjon av *Baglersagaene*.⁷²

Erik Gunnes kommer med motargumenter til Bull i 1971. Her sier han at det ikke er underlig at forliksbrevet til kong Håkon ikke nevner interdiktet, ettersom det heller ikke nevner bannet.⁷³ Han svarer også på argumentet angående brevet til pave Innocens i 1204, og sier at det kan være to grunner til at interdiktet ikke er nevnt: «1) har han tilkjent erkebiskopen rett til å oppheve det på egen hånd – det var jo også en tilstand som det hastet å få slutt på – eller 2) han finner det ikke nødvendig å referere spesielt til interdiktet, som i dette tilfelle bare er en konsekvens av bannet».⁷⁴ Videre sier han at det var søkt å anta at Innocens antydte at interdikt fortsatt fantes som en trussel i brevet.⁷⁵ Interdiktet vil bli drøftet senere, men det er ingen tvil om at kong Sverre og hans støttespillere hadde blitt ekskommunisert.

Vandrende interdikt og Sverres begravelse

Gunnes og blant annet Gathorne-Hardy mener interdiktet fant sted, og forklarer hvilken virkning det hadde på samfunnet. Interdikt i seg selv var nok den sterkeste kirkelige straffen et *land* kunne påføres. Kirken var nært knyttet samfunnet, og hadde en sentral rolle i livene til folket fra fødsel til død, og når interdikt stoppet alt av kirkelig aktivitet unntatt barnedåp og absolusjon fra døende, ville befolkningen ha blitt øyensynlig påvirket.

I løpet av to år hadde pave Innocens alt lyst interdikt over Norge og Frankrike, og ekskommunisert flere konger.⁷⁶ Kong Sverre var langt fra den eneste til å gjennomgå advarsler, ekskommunisering, og deretter interdikt. Frankrike fikk erfart effekten av

⁷² Bull, Edvard. 1916:322-324.

⁷³ Gunnes, Erik. 1971:285.

⁷⁴ Gunnes, Erik. 1971:286.

⁷⁵ Gunnes, Erik. 1971:286. Han underbygger argumentet sitt med å si at siden det var en kaotisk tilstand som følge av krigen i Norge mellom baglerne og birkebeinerne, og at pave Innocens III «aldri ville ha omtalt en kirkelig straff som *turbatio generalis*». Han viser til og med til et senere brev 29 juli. 1200 som Bull ikke har lagt merke til, hvor Innocens skal anta at interdiktet er gjennomført.

⁷⁶ Moore, John C. 2009:76.

interdiktet, og det var både geistlige og verdslige som ble rammet.⁷⁷ I Norge er det mer omdiskutert hvor mye pavens bann og interdiktet påvirket kong Sverre. Gunnes viser til at det kunne vært et vandrende interdikt (*interdictum ambulatorium*), hvor interdiktet fulgte kongen, og påvirket området rundt han; et vandrende interdikt.⁷⁸ Gathorne-Hardy mener at norske historikere har undervurdert effekten det har hatt på Norge, og at pavens bann har vært aktivt fulgt opp. Han underbygger meningen sin med å vise til at flere biskoper i tid etter ekskommunikasjonen forlot kong Sverre sin side, og at pavens ord hadde betydelig effekt på den norske geistligheten.⁷⁹ I tillegg påpeker han *En tale mot biskopene*, som kong Sverre fikk skrevet i sitt forsvar mot kirken ovenfor lekfolket, for å holde folket på sin side, og svarer på alle punktene paven rettet mot kong Sverre som bakgrunn til interdiktet. Til slutt viser han til Håkons forliksbrev med kirken som gir et inntrykk av et lidende rike.⁸⁰

Kong Sverre har etter bannet prøvd å motkjempe det, og selv om han ikke kunne vinne frem på den spirituelle fronten mot paven og erkebiskopen, var det viktig å opprettholde den militære makten. Det militære var noe avhengig av støtte fra folket, blant annet gjennom leidang.⁸¹ Selv uten leidang ville kong Sverre fortsatt ha 'birkebeinerstormennene' i ryggen, de som tidligere nevnt fikk sine posisjoner etter kong Magnus ble bekjempet. Gjennom *Sverres saga* har han gått igjennom flere slag, og til sin død var han i kamp med baglerne. Riktignok hadde han fortsatt stort nok militære til å verge mot baglerne, som hadde erkebiskopen og biskop Nikolas bak seg. Blant annet rett før sin død overvant han baglerne på Berget i Tønsberg.⁸² Etter slaget reiste han til Bergen og ikke lenge etter døde han den 8. eller 9. mars 1202, og ble gravlagt i Kristkirken, til tross for hans status som ekskommunisert.^{83, 84}

⁷⁷ Moore, John C. 2009:61. Noen geistlige valgte å ikke adlyde pavens ord når ordren ble utgitt, og flere geistlige fikk straff fra paven i ettertid. Moore viser også til en hendelse der biskopen av Auxerre ikke ble erkebiskop på grunn av sin nøling med å oppfølge pavens ord. *Gesta Innocentii*, s.71, har også en hendelse med biskopen av Autun hvor det samme skjedde.

⁷⁸ Gunnes, Erik. 1971:288 f.

⁷⁹ Gathorne-Hardy, G.M. 1956:242.

⁸⁰ Gathorne-Hardy, G.M. 1956:242 f.

⁸¹ Leidang kan sammenlignes med dagens verneplikt, hvor befolkningen måtte stille opp til kamp for kongen.

⁸² Holtsmark, Anne. 1961:255-257.

⁸³ Holtsmark, Anne. 1961:259 f.

⁸⁴ Helle, Knut. 1961.

Hvorfor ble kong Sverre sittende?

Til nå har det blitt gjennomgått Innocens handlekraft, reformer i kirken, borgerkrig og uroligheter i Norge, frem til Sverres begravelse i 1202. Problemstillingen omhandlet hvordan kirken og paven utøvet makt ovenfor kong Sverre; hvorfor han klarte å bli sittende på tronen. Norge lå blant annet langt unna Roma, som ytterligere må ha komplisert kirkens handlekraft. Kong Sverre fikk informasjon og kunne handle relativt raskt i forhold til paven. Likevel kunne kirken minimere denne komplikasjonen ved å gi flere privilegier til enkelte personer. I dette tilfelle fikk erkebiskop Eirik fra pave Celestin III og Innocens III henholdsvis muligheten og valget til ekskommunisering og interdikt gjennom privilegiebrev. Avstandsfaktoren kan på en side ha spilt en rolle i hvordan kong Sverre ble sittende, til tross for at paven hadde metoder til å minimalisere det.

Avstand kan også bety avstand innenfor kirkehierarkiet. Prester ville vært lengst unna paven, og som nevnt var det prestene som i hovedsak motsa reformene som kom til Norge. Erkebiskopene og biskopene var mer mottagelig og reformvennlige, men også pavevennlige. Det var erkebiskoper og noen biskoper som forlot kong Sverre, mens sannsynligvis holdt flest av prestene ved kong Sverre. En fellesnevner der kan knyttes opp mot utdanning. Biskopene og erkebiskopene hadde fått bedre utdanning enn prestene, muligens i England eller Frankrike, hvor prestene fikk sin kunnskap gjennom klostre eller katedralskoler. Høyere utdanning kan ha gitt de mer innsyn i pavens betydning, viktigheten av en samlet kirke, samt faktumet at de er nærmere paven på rangstigen kan også føre til en større tilknytning til paven og reformene. Når det gjaldt prestene hadde de tidligere prøvd under Nikolas Brekespear sin legasjon å unngå noen av reformene, som sölubat. Det kan være rimelig at de valgte å overse pavens ord denne gangen også, kongen deres var tross alt valgt av Gud, salvet av Samuel, og utpekt av Olav den hellige: han trengte ikke pavens velsignelse for å være konge. Det skal heller ikke utelukkes at det fantes andre pådrivere bak overseelsen av pavens ord, det var tross alt en borgerkrig, hvor personlige interesser kan ha hatt en påvirkende effekt. Konflikter innad aristokratiet, både geistlige og verdslige, kunne ha ført til støtte for kong Sverre.

En annen faktor er informasjon. Det ville vært vanskeligere for paven enn kong Sverre å ha kunnskap om de faktiske forholdene i Norge. Det er blant annet synlig i brevene, som

inneholder en tendensiøs skildring av forholdene i Norge, som et resultat av at svaret støtter seg på ensidig informasjon primært fra erkebiskop Eirik. Et eksempel er brevet til Eirik i 1190, der det tydelig er lagt vekt på ulike uenigheter sammenlignet med *Sverres saga*. Til tross for at informasjonen var ensidig, inneholdt den informasjon som ga gyldig grunnlag for de handlingene paven tok for seg. Kong Sverre *hadde* drept den tidligere kongen, han var en apostat, og han prøvde å få overhøyhet over kirken. Da Innocens lyste interdikt over Frankrike fordi Filip II August hadde skilt seg, er det rimelig å tenke seg at handlingene fra paven ville vært det samme selv uten ensidig informasjon, ettersom flere av handlingene til kong Sverre ikke kunne dekkes til, og kan regnes som langt verre enn en skilsmisse. Interdiktet fra pave Innocens over Norge kan muligens støtte opp under dette, ettersom da interdiktet ble lyst, hadde sendebudet til kong Sverre nådd paven, og paven ville i så fall hatt vinklingen av saken fra begge sider. Igjen skal det ikke utelukkes at når sendebudet hadde nådd Roma kan paven alt ha tatt stilling til saken. At paven fikk en tendensiøs forestilling kan ha påvirket kong Sverre sin posisjon negativt, ettersom den kan ha fremskyndet en dom. På en annen side kunne det også virke som at handlingene til kong Sverre uansett ville gitt den samme dommen fra paven.

Ekskommunisering fra erkebiskop Eirik over kong Sverre i 1194 ble ignorert, og det virket som den ikke hadde stor effekt til å starte med. Det at kong Sverre valgte å ignorere brevet kan virke som et forsøk på å temporisere konsekvenser av bannet, eller at han ikke så grunn til å bli straffet. Selv mente han kravene han stilte kirken var rettmessige. Ignoreringen ville utsette konsekvensene ettersom det tok tid å få flere brev fra paven for å forsterke ekskommuniseringen.⁸⁵ Det kan stilles spørsmål om hvor gunstig dette var for kong Sverre, ettersom erkebiskop Eirik vil før eller siden få et mer bastant svar fra paven, som ville hindre tvilen angående legitimiteten av bannet. Kong Sverre kan umulig ha kommet i en gunstigere posisjon etter den ble lyst, og effekten av ekskommuniseringen skal heller ikke underdrives, ettersom flere biskoper forlot Sverre, og det kan tenkes at det må ha sådd en viss tvil blant geistligheten.

⁸⁵ Valfarere kunne tilbakelegge 30 kilometer per dag. Reisen ville da tatt cirka 2 måneder fra Lund til Roma. I tillegg trenger kurien tid for å behandle saken. Det tok med andre ord minimum 4 måneder før man kunne vente svar fra Roma, pluss behandlingstid. En kilde som kan muligens underbygge dette er pilegrimsferden til den islandske abbeden Nikulás Bergsson. Nikulás skriver i *Leiðarvísir og borgarskipan* at det tar to dager fra Aalborg til Viborg, og tilbakela omtrent 40 km per dag, men brukte en uke derfra til Hedeby og tilbakela omtrent 13 km per dag. Senere klarer han også å opprettholde 40 km per dag mellom f.eks Schleswig og Eider, Stade og Verden. Selv om Nikulás klarte å 40 km per dag i Danmark og enkelte steder i Tyskland dette vil variere ettersom terrenget. Norsk oversettelse er gjort av Jan Ragnar Hagland under tittelen *Til Romaborg og Jorsal : reiseguide frå 1100-talet*.

Kong Sverre ble kronet i 1194, riktignok ved å true biskop Nikolas, men biskopene kan ikke ha visst at de kronet en ekskommunisert.⁸⁶ Ovenfor folket kan det tenkes at det ga en positiv effekt for kong Sverre, da deres konge ble kronet av kirken, utvalgt av Gud. Det virker rimelig å tenke seg at han må ha utnyttet det for alt det var vært, til å få støtte fra befolkningen. Kirkens straffer var blant annet avhengig av at befolkningen og kirkene støttet paven ord. Hvis interdikt eller ekskommunisering ikke ble oppfulgt alle steder, ville det i gjengjeld føre til fristeder hvor kong Sverre kunne oppholde seg, samt kilde til militær støtte. Kong Sverre kan ha drevet på med propaganda ovenfor befolkningen for å holde de på sin side. Blant annet kunne han under sin konflikt med erkebiskop Eirik peke til at erkebiskopen hadde blitt blind, som en bekreftelse på at Gud var på hans side. I tillegg er det verdt å nevne at kong Sverre alltid hadde birkebeinerne rundt seg, som kunne hjelpe ham å oppnå ønskene sine, gjennom militær makt.⁸⁷ Å overtale eller ha kontroll over geistligheten og lekfolket må ha spilt en viktig rolle for at kong Sverre klarte å beholde tronen, ettersom kirkens straffer var avhengige av å sette dem opp mot han.

Et annet forsøk på å overtale folket er ganske tydelig: det falske brevet fra paven i 1197. Noe mindre tydelig er om han var et offer for forfalskning, eller om sendebudet i 1195 ble sendt spesifikt for å hente et falskt brev. I så fall, hvorfor ville Sverre ha forfalsket et brev? Det ble ikke mindre tydelig etter pave Innocens' brev i 1198 at han fortsatt var ekskommunisert, heller ikke uventet at paven ville erklære brevet falskt. Hvis kong Sverre var et uskyldig offer kan det hjelpe å prøve å sette seg inn i hans situasjon. Mest sannsynlig hadde Sverres stilling blant geistligheten forverret seg siden kroningen og ekskommuniseringen. Beleilig nok kommer noen dansker med et frigjørende brev som skulle løse alle problemene hans. Selv om det kan virke åpenbart nå at brevet var falskt og på lang sikt ikke ville fungere, bekreftet brevet kong Sverres ideologi, at kongen som var valgt av Gud stod over erkebiskopen. For de som hørte på budskapet fra brevet, hvilken grunn hadde de til å tvile på det de hørte? Brevet foran dem hadde tross alt en pavelig bulle, og kongen deres var som sagt, utvalgt av Gud; hvordan kunne en erkebiskop ha større rett enn kongen? Dermed kan de ha tolket innholdet

⁸⁶ Siden brevet som annonserte ekskommuniseringen av kongen ble utferdiget 15. juni 1194, virker det urimelig å tro at brevet kan ha rukket å nå erkebiskop Eirik i Lund, og deretter ført beskjeden til biskopene i Norge innen 29. juni 1194. Støttes opp av at biskop Nikolas i ettertid reiser til Danmark for tilgivelse. Både på grunn av trusselen fra kongen, men også muligens på grunn av at tidende om ekskommuniseringen hadde nådd ham.

⁸⁷ Holtmark, Anne. 1961:243. «Kongen krevde leidang og leidangsskatt og hadde ellers mye å klage over. Bøndene fant seg i alt som ble dem pålagt, de kunne heller ikke annet så sterk som kongen var.»

som sant. Kong Sverres motstandere ville benekte legitimiteten til brevet, men for lekfolket ville det ikke vært like lett å vite om det var ekte eller falskt. Senere skulle også kong Sverre komme med *En tale mot biskopene*, som ville forklare ytterligere ovenfor folket at paven hadde feil. Alt dette kan ha ført til mindre støtte til paven, og en svekkelse av kirkestraffene som ble ført mot kong Sverre.

Pave Innocens' brev i 1198 gjorde det derimot krystallklart at kong Sverre var en apostat og en usurpator⁸⁸. Det er også nå det sies at det ble lyst interdikt over Norge, eller muligens et vandrende interdikt. De fleste historikere er enige om at det ble gjennomført, men likevel kan en se at kong Sverre ikke ble stanset av interdiktet, samme straff som fikk Johan av England og Filip II August til å måtte adlyde pavens ord. Gathorne-Hardy sine argumenter viser til fremstillinger om et lidende rike. Likevel har det vært vanskelig å finne flere konkrete beretninger av effektene i Norge, annet enn Håkons forliksbrev som omtaler tilstanden i Norge, og at det er hintet til i andre tekster. Det er viktig å merke seg at selv om jeg ikke har funnet noen konkrete beretninger på det, vil det ikke utelukke sannsynligheten for at det finnes beretninger som kan understreke påvirkningen. Det kunne virke mer sannsynlig å trekke lik beslutning som Erik Gunnes, at det var et vandrende interdikt, men om kong Sverre oppholdt seg steder hvor han hadde støtte fra geistligheten og befolkningen ville interdiktet ha blitt satt lite i praksis. Dette blir også understreket av den kirkelige begravelsen i Kristkirken etter hans død, til tross for å være muligens under interdikt, men ganske sikkert ekskommunisert.

Konklusjon

Etter en introduksjon til både paven og kong Sverre har oppgaven i stor grad fokusert på konflikten mellom kongemakt og kirkemakt, underforstått pavens makt. De samtidige kildene har på begge sider vært nokså tendensiøse, og det har derfor vært viktig å stille seg kritisk til det som blir opplyst. Når det ligger en usikkerhet rundt kildene og det som har hendt, vil det naturlig nok bli vrient å komme med en konkret konklusjon; «sånn var det». Problemstillingen kan derimot besvares på grunnlag av mistanker om hva som kan ha hatt størst effekt. Det finnes derimot noen hendelser som er ganske sikre, og som jeg velger å

⁸⁸ Usurpator. En tronrøver, en som urettmessig tar tronen.

vektlegge mer enn andre. Blant annet vil Sverres propaganda ha større innvirkning enn den tendensiøse informasjonen til paven.

Det ville vært feil å si at paven og kirken ikke har påvirket kong Sverre, fordi helt fra han ble konge har han hatt et anspent forhold til dem, som forverret seg etter innsettelsen av erkebiskop Eirik. Kirken har ikke bare vært en torn i kjødet, men hovedproblemet til kong Sverre. De kirkelige straffene har klart å svekke stillingen til kong Sverre, men ikke kraftig nok til å velte ham av tronen. De har også presset militært gjennom baglerne. I tillegg gjorde avstanden at det tok tid for paven å iverksette nye tiltak, som kan ha gjort det mulig for kong Sverre å holde tronen. På en annen side fikk erkebiskop Eirik flere privilegier fra paven, og var nær nok til å holde en aktiv motstand. Til tross for at erkebiskopen fikk flere biskoper til å forlate kong Sverre, som Gathorne-Hardy forklarte, hadde kong Sverre fortsatt en del av geistligheten under seg, og det ble ikke første gangen blant annet prestene ville overse pavens ord. Kirken ble m.a.o. splittet der en del støttet Sverre, en annen støttet paven og erkebiskopen. Det virker som at hovedfaktoren til at kong Sverre holdt tronen var gjennom støtten han fikk fra deler av geistligheten, muligens som en effekt av hans overtalelser ved hjelp av det falske brevet, utsagn som støttet at han var valgt av Gud⁸⁹, drømmene sine, samt *En tale mot biskopene*. Kong Sverre trengte ikke pavens velsignelse.

Sverre forble konge inntil sin død, og han fikk kirkelige begravelse. Paven klarte ikke å avsette kong Sverre, men ettersom hans sønn Håkon, rett etter kongens død prøver å forlike seg med dem, viser det at kirken og paven må ha lagt betydelig press på kongen. Makten kirken utøvet ovenfor kong Sverre hadde vært brukt mot flere andre ledere, som Johan av England og Filip II August, hvor begge måtte adlyde paven. Handlingene til kong Sverre for å opprettholde en viss grad av støtte fra deler av kirken og med 'birkebeinerstormennene' bak seg som ga militær makt, kan virke som hovedgrunnene til at kirken ikke fikk avsatt han, selv med pave Innocens imot seg.

⁸⁹ Et eksempel er som nevnt Eiriks blindhet.

Litteraturliste

- Bagge, Sverre. (2004). *Europa tar form. År 300 til 1350*. (2. utg.). Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Bull, E. (1916). "Interdiktet mot Sverre" *Historisk tidsskrift (Oslo : trykt utg.)*. 1916 Nr. 3 5., s.321-324. Oslo: Universitetsforlaget. Hentet 23.03.2019 fra <https://www.nb.no/nbsok/nb/7034e6d723af3f7107686ee43cbb4d69?lang=no#0>.
- Dybdahl, Audun. (2009). *Øystein Erlendsson*. [URL] Norsk biografisk leksikon. Hentet 30.03.2019 fra [https://nbl.snl.no/%C3%98ystein Erlendsson](https://nbl.snl.no/%C3%98ystein_Erlendsson).
- Gathorne-Hardy, G.M. (1956). *A royal impostor: King Sverre of Norway*. Oslo: Aschehoug. Hentet fra <https://www.nb.no/nbsok/nb/526a227a6e420820ce1b2cb5adda3e1d?lang=no#266>.
- Helle, Knut. (2009). *Sverre Sigurdsson*. [URL] Norsk biografisk leksikon. Hentet 09.03.2019 fra [https://nbl.snl.no/Sverre Sigurdsson](https://nbl.snl.no/Sverre_Sigurdsson).
- Holtmark, Anne E. (1961). *Sverres saga; En tale mot biskopene*. Oslo: Aschehoug. Hentet 13.03.2019 fra https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2007042301055.
- Gunnes, Erik. (1971). *Kongens ære : kongemakt og kirke i En tale mot biskopene*. Oslo: Gyldendal. Hentet 16.03.2019 fra https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2012011808098.
- Krag, Claus. (2000). *Norges Historie fram til 1319*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lunga, Peter. (2019). *Johan uten land*. [URL] Store norske leksikon. Hentet 09.03.2019 fra [https://snl.no/Johan uten land](https://snl.no/Johan_uten_land).
- Moore, John C. (2009). *Pope Innocent III (1160/61-1216): To Root Up and to Plant*. Paris: University of Notre Dame Press.
- Nielsen, Torben K. (2001). *Pope Innocent III and Denmark, Sweden, and Norway*. *Academia*. Hentet 09.03.2019 fra [https://www.academia.edu/9779346/Pope Innocent III and Denmark Sweden and Norway](https://www.academia.edu/9779346/Pope_Innocent_III_and_Denmark_Sweden_and_Norway).
- Pennington, Kenneth J. (2019). *Innocent III / pope*. [URL] Britannica. Hentet 05.03.2019 fra <https://www.britannica.com/biography/Innocent-III-pope>.
- Powell, James M. (2011). *Gesta Innocentii III : By an Anonymous Author*. Washington D.C: Catholic University of America Press.
- Regesta Norvegica*, b.1 nr 226. Hentet 16.03.2019 fra [https://www.dokpro.uio.no/perl/middelalder/regest vise tekst.prl?b=229&s=n&str=](https://www.dokpro.uio.no/perl/middelalder/regest_vise_tekst.prl?b=229&s=n&str=).

Regesta Norvegica, b.1 nr 234. Hentet 16.03.2019 fra
https://www.dokpro.uio.no/perl/middelalder/regest_vise_tekst.prl?b=237&s=n.

Regesta Norvegica, b.1 nr 241. Hentet 16.03.2019 fra
https://www.dokpro.uio.no/perl/middelalder/regest_vise_tekst.prl?b=244&s=n.

Regesta Norvegica, b.1 nr 251. Hentet 16.03.2019 fra
https://www.dokpro.uio.no/perl/middelalder/regest_vise_tekst.prl?b=254&s=n&str=.

Vandvik, Eirik. (1959). *Latinske dokument til norsk historie : fram til år 1204*.

Appendiks A

Innocens III sitt brev til Norge, utferdighet 6. oktober 1198 i Cività Castellana:

Innocentius biskop, tenar for dei som tener Gud, sender helsing og apostolisk velsigning til den vyrdelege broder ... erkebiskopen i Nidaros, alle biskopane og andre prelater i Noreg som framleis står i samfunnet av dei truande.

Vi trur at det med Guds løyve har hendt til straff for dykkar og alle nordmenns synder at Sverres gruelege valdsstyre og fordømelege valdsferd har kome over dykk og heile Noregs rike med slik styrke at han både har teke makta utan val ved dei fremste menn – etter det vi fretter – og utan arverett, og rasar mot kyrkja sine menn endå han sjølv seiest ha sete i kyrkeombod, undertrykkjer kyrkjene, forfylgjer klerkar, kuar fattige og rasar mot mektige menn. Derfor trur ein då òg at det har bore til etter Guds dom at han som jamvel etter sine eigne ord er uekte fødd og derfor ikkje burde lyftast til heilage vigfelsgradar, men som likevel i strid med dei kanoniske påboda er lyft til dei, fer hardast fram i vilske mot dei som vigde han og såleis ikkje vyrde dei kanoniske lovene. Men vi undrast ikkje over Gud som dessa har tolt valdsstyret hans for å tukta dykk, heller ikkje over han som med sitt stride lynde, det som er forherda i vondskap, ikkje kan gløyma det vonde, tilvand som han er med urettferd; men vi undrast over dei som fylgjer denne vanhelgande gudssvikaren og framleis er med på tiltaka åt den avskyelege og vanheilage vyrdløysa hans, dei som gjev hjelp og stønad til han endå dei snarare plikta å forfylgja valdsstyret hans alt dei evnar. Endå om det fleire gonger har gått ut påbod frå pavesætet med det formål å tøyma sløgskapen hans, så har enno ikkje vondskapen hans kunna temjast, anna han rår framleis i ein lut av Noreg medan sume fylgjer han til spille av si sjelefrelse, og han rasar der verre enn nordanvinden. For at han betre skulle kunna narra dykk og heile landslyden i Noreg og syna at veldet hans var stadfest ved apostolisk autoritet, kvidde han seg ikkje for å ettergjera seglet åt føremannen vår Celestinus, i god minne, og med det forseгла han ymse brev; men han som alt er openbert for, openberra lygna hans. Men for at ikkje vondskapen hans enger skal rasa mot uskyldige menneske, byd vi dykk alle strengt i dette apostoliske skrivet at de omhugsamt må åtvvara alt folket i Noreg mot å finna på å fylgja han lenger eller gje han hjelp eller stønad. Annars skal de bannlysa alle medhaldsmennene hans, og de skal stengja kyrkjene og i alt norsk land som fylgjer han, ikkje forretta noko kyrkjeleg sakrament med unnatak av barnedåp og pønitense for døyande folk og nekta kyrkjeleg grav åt hjelparane hans når dei døyr. Dessutan vil vi at de, gjæve brør, skal vita at då utsendingane hans var komne fram for oss, kunne dei slett ikkje oppnå nokon ting hos oss med omsyn til det han har teke seg til. Derfor skal de vita at dersom dei får det så til at dei har oppnått noko for han, så har dei oppnått det hos forfalskarar som det ved omhug vart fakka mange av med falske segl den fyrste tida etter promosjonen vår.

Gjeve i Civita Castellana 6. oktober i det fyrste året av vår pavetid.